KDO POTŘEBUJE NEFUNKČNÍ STÁT?

Jan Bittner

Sociolog Daniel Prokop v knize *Spravedlivý růst* ukazuje stovky malých i velkých problémů českého státu — od daní a sociálního zabezpečení přes důchody a zdravotnictví až po vzdělávání. Ke každému přidává i řešení. Otázkou zůstává jen, proč se nikdo nemá k činu.

Dovedu si představit, že místo vyprázdněných nedělních politických debat by televize vysílaly čtenářský klub. Ze *Spravedlivého růstu* by se přečetla kapitola o daních (o kterých se jinak nemluví), o nerovnostech ve vzdělávání (které elitám vyhovují), o podpoře bydlení (ze které čerpá jen pětina nejbohatších), o performativní tvrdosti státu vůči chudým (která nikomu nepomáhá). Protože jestli je někdo schopen vrátit obsah do politiky, pak je to Daniel Prokop.

Jeho kniha propojuje oblasti, které česká veřejná debata obvykle drží odděleně. Vysoké zdanění nízkopříjmových zaměstnanců například zvyšuje nároky na sociální systém, vysává peníze z chudších regionů, omezuje možnosti rodin investovat do vzdělání dětí a může se promítat i do nákladů na zdravotnictví. Jinými slovy: všechno souvisí se vším. Právě tato šíře záběru překonává úzce rezortní pohled na reformy a dělá ze *Spravedlivého růstu* důležitý příspěvek k debatě o budoucnosti Česka.

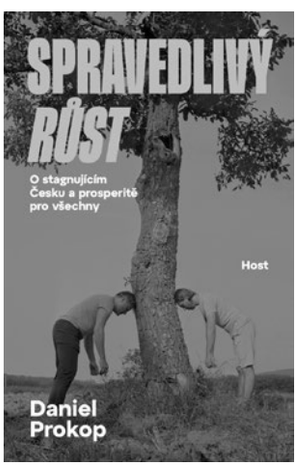
OD SLEPÝCH SKVRN K TAJNÝM VÝHODÁM

Spravedlivý růst je pokračováním *Slepých skvrn* (Host, 2019), ale v jednom zásadním ohledu je jiný. Prokop už neukazuje pouze problémy, které jsme přehlédli. Ukazuje problémy, které často přetrvávají právě proto, že někomu vyhovují.

Daňové výjimky pro vysokopříjmové a movité lidi nejsou zapomenutým koutem legislativy, ale vylobbovanými výhodami pro znalou část společnosti. A někdy ani nejde o záměr, jako spíše o výsledek porouchaného systému. Ani lékaři, ani pojišťovny, ani Ministerstvo zdravotnictví například nechtějí, aby Češi zanedbávali prevenci. Žádný z aktérů ale nemá dostatečnou motivaci s tím něco dělat.

To je možná nejzajímavější diagnóza celé knihy: problémem českého státu není jen neznalost problému nebo jeho řešení. Problém často tkví v tom, že status quo někomu vyhovuje.

Prokop dokáže odborné analýzy převést do srozumitelnějšího vyprávění. Nicméně oproti předchozí knize je *Spravedlivý růst* podstatně techničtější a čtenářstvo se neobejde bez základní orientace ve veřejné politice. Autor tentokrát metaforami a přirovnáními šetří, ačkoli v knize skvěle fungují, jak dokládají například ilustrace vzdělávacího systému pomocí počítačové hry nebo vysvětlení politické ekonomie zvyšování daní chudým pomocí pohádky o dvou výběrčích. Co knize naopak nechybí, jsou čísla a praktické argumenty, čímž míří především na odbornější veřejnost, úředníky, tvůrce politik a politiky samotné. Snad je tento techničtější ráz knihy jen

Daniel Prokop
Spravedlivý růst. O stagnujícím Česku a prosperitě pro všechny
Host, Brno 2026
415 stran

logickým pokračováním toho, co si Prokop předsevzal už dříve: ovlivňovat tvorbu politik zevnitř, ne ji jen komentovat zvenčí.

SPRAVEDLNOST A EFEKTIVITA MÍSTO RŮSTU

Téma spravedlnosti se knihou prolíná ve všech myslitelných podobách. Je nespravedlivé, že na daních poměrově odvede víc kuchařka ve škole než vlastník luxusního bytového domu v centru Prahy nebo že úspěch ve vzdělání tak moc záleží na tom, kde a komu se člověk narodí. Zato slovo „růst" je v názvu knihy trochu zavádějící. Prokopovi totiž nejde o ekonomický růst, ale o širší pojem prosperity, která spíše než na počtu blatníků vyrobených za rok závisí na kvalitě a dostupnosti veřejných služeb.

Kniha daleko spíše rehabilituje pojem efektivita. Jak změnit daně tak, aby přinesly víc peněz bez vedlejších nákladů v podobě bující šedé ekonomiky? Jak nastavit sociální dávky způsobem, aby za málo peněz co nejvíc snižovaly chudobu? Jak vytvořit důchodový systém, který bude solidární v období vysoké inflace a zároveň zásluhový v dobách prosperity? To nejsou otázky týkající se ekonomického růstu, ale funkčnosti státu.

Prokop přitom z pojmu efektivita státu ometává ideologický balast, který ho ve veřejném prostoru zaměňuje za škrty, propouštění úředníků a privatizaci veřejných služeb. Proč by měl být menší stát automaticky efektivnější? Proč je udržování stovek tisíc lidí v exekuci efektivnější než jejich oddlužení? V čem je efektivní nedanit miliardová dědictví, ale danit práci za minimální mzdu?

Kniha je plná kritiky českého státu, ale odpovědí není větší nenávist k němu. Naopak potřebujeme více péče o stát, který má umět vzdělávat, minimalizovat chudobu, zlepšovat zdraví a postarat se o seniory, tvrdí Prokop. Až začnou budoucí vládní politici mluvit o škrtech, lze jim tedy nabídnout jeho knihu spolu s vybranou citací: „Aby někdo ušetřil, nestačí stát nenávidět, musí mu i rozumět."

POJĎME SI POVÍDAT O DANÍCH

Není náhoda, že se Prokop hned po úvodu vrhá do daní. Nikdo jiný to za něj neudělá. Daně jsou jednou z nejzanedbanějších oblastí české veřejné politiky — a česká politická debata je často raději ignoruje, než aby vysvětlovala, kdo kolik platí a proč.

Ve výsledku tak lidé nevědí, že české celkové zdanění je ve srovnání s okolními zeměmi relativně nízké, že nízkopříjmoví zaměstnanci jsou zdaněni mimořádně silně nebo že vyspělé země běžně výrazněji zdaňují kapitál, nemovitosti, dědictví či dary. Česko vybírá většinu daňových příjmů z produktivních činností — z práce a podnikání. Ze spotřeby a majetku naopak získává méně než třetinu, zatímco ve vyspělých zemích je to v průměru polovina.

Naprostá neznalost systému politikům vyhovuje — nikdo totiž nevidí, kde se na něm štípe dříví. Kdo se naopak v daňových výjimkách vyzná, má hned dvojí výhodu: bývá už tak bohatší a navíc umí využít úlev, na které chudší nedosáhnou. Mnohdy nulové zdanění miliardových příjmů z prodeje akcií pak není politickým tématem jednoduše proto, že pro většinu populace je to španělská vesnice.

Nemluvě o tom, že pokud ve španělské vesnici žije velmi bohatý Španěl, může platit daň z majetku se sazbou až tři a půl procenta. Američtí miliardáři opakovaně volají po svém vyšším zdanění, britští superboháči se s podobnou výzvou obrátili dopisem na svého premiéra. Ti čeští mlčí. A nevědomá veřejnost netuší, že by se měla zeptat.

Kniha odhaluje zvrácenost českého daňového systému v nebývalé šíři. V tom Prokop trochu supluje Ministerstvo financí, které by v ideálním světě mělo občanům samo transparentně ukazovat, jaké skupiny lidí platí jaké daně. Místo otevřenosti ministerstva si musíme vystačit s Danem Prokopem.

A tady kniha ukazuje i své limity. Přestože autor dokládá, že Česko vybírá na daních relativně málo, u samotných doporučení zůstává poměrně opatrný. Navrhuje spíše „chytré úspory“ než odvahu vybírat víc. Nikoli radikální řez, ale mírné zlepšení v mezích (novely) zákona. Možná jde o politický kompromis. Možná o zkušenost člověka, který už několikrát narazil na realitu vládních poradních orgánů. A možná se Prokop jednoduše snaží získat na svou stranu i pravicovější čtenářstvo — třeba i odkazy k Miltonu Friedmanovi nebo Ronaldu Reaganovi. Ostatně název knihy tento kompromis trochu přiznává: „spravedlivý“ je tu pro levici, „růst“ pro pravici.

PERFORMATIVNÍ STÁTNÍ SILÁCTVÍ

V problémech, které se objevují tu v daních, tu ve zdravotnictví nebo ve vzdělávání, se prolínají důvody, proč se Česko nikam neposouvá. Jedním z nich je neznalost skutečných problémů, kterou přiživuje neochota politiků je lidem vysvětlovat. Místo toho raději šermují tvrďáckými postoji k neexistujícím nebo marginálním problémům. Prokop tento jev označuje jako performativní politiku siláctví a bezohlednosti. Čeští politici performativně objímají ploty proti migrantům, zatímco integraci 1,2 milionu v Česku již žijících cizinců se tolik pozornosti nevěnuje.

Ještě směšněji taková politika vypadá, když její logiku obrátíme naruby. Co kdyby se po vzoru majetkového testu pro sociální dávky testovalo bohatství i při čerpání daňových výjimek nebo dotací? Pokud se kapitálové příjmy nedaní po pětiletém časovém testu, proč by zaměstnanci neměli přestat platit daně, pokud ve firmě pracují déle než pět let?

Pokud vaším cílem není skutečné řešení problémů, můžete se od reality úplně oprostit. Ukázkovým příkladem politického dadaismu je v knize popisovaná důchodová reforma bývalého ministra Jurečky, kterou Fialova vláda prezentovala jako reformu pro mladé, přestože úspory v důchodovém systému získávala i na jejich úkor — aby ANO mohlo u starších voličů získat body slibem jejího zrušení.

Realita už prostě není tak zajímavá. Realita nemobilizuje.

CO TEDY S TÍM?

Po přečtení *Spravedlivého růstu* je těžké nesouhlasit s hlavní tezí knihy: nerovnosti a nevyužitý potenciál české ekonomiky souvisejí se státem a veřejnými systémy, které nedokážou rozdělit šance spravedlivě. Na desítkách příkladů Prokop demonstruje, že Česko je nerovná země hned v několika ohledech současně — ve vzdělání, v daních, v přístupu k bydlení i ke zdravotní péči. A že nižší daně, přísnější pravidla pro sociální dávky nebo méně úředníků samy o sobě nezajistí efektivnější stát.

Spravedlnost přitom není v rozporu s prosperitou. Naopak: právě nerovnost šancí je tím, co českou ekonomiku dlouhodobě brzdí.

Spravedlivý růst se tak dá číst jako obžaloba českého státu z vlastní neschopnosti, jako podrobný reformní program nebo jako *fact-check* veřejné debaty, který ji zbavuje nepravdivých frází a mýtů. A také jako soubor otázek, které by politici měli dostat. Tak co vy na to?

Autor je ekonom.